

Paul Bloom

HET
GEHEIM
VAN
GENOT

nieuwe inzichten in
waarom en hoe we genieten

HET GEHEIM VAN GENOT

**Nieuwe inzichten in
waarom en hoe we genieten**

Paul Bloom

Vertaald uit het Engels door
Marianne Hoogenboom

**MAVEN
PUBLISHING**

Oorspronkelijke titel
How Pleasure Works:
The New Science of Why We Like What We Like
© 2010 Paul Bloom / W.W. Norton & Company, New York

Nederlandse vertaling
© 2010 Maven Publishing B.V., Amsterdam /
Marianne Hoogenboom, Amsterdam

www.mavenpublishing.nl

Ontwerp omslag G2K
Opmaak binnenwerk Asterisk*, Amsterdam

ISBN 978 94 9057 411 6 / NUR 770

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/
of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op welke wijze en/of door welk ander medium
ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

INHOUD

Inleiding 7

1

De essentie van genot 15

2

Fijnproevers 41

3

Bedtrucs 73

4

Onvervangbaar 111

5

Performance 137

6

Verbeelding 177

7

Veiligheid en pijn 201

8

Het belang van genot 229

Noten 251

Bibliografie 267

Register 287

INLEIDING

8 Menselijk genot heeft iets dierlijks. Als ik met mijn hond heb gepend, plof ik neer op de bank en zij in haar hondenmand. Ik drink een glas koud water, zij slobbert uit haar bak en we voelen ons allebei een stuk beter.

Dit boek gaat over genot dat geheimzinniger is. Sommige tienermeisjes genieten ervan om zich te snijden met scheermesjes; sommige mannen tellen een flink bedrag neer voor een pak slaag van een prostituee. De gemiddelde Amerikaan kijkt per dag meer dan vier uur televisie. Voor veel mannen is de gedachte aan seks met een maagd superopwindend. Abstracte kunst kan miljoenen dollars opbrengen. Kleine kinderen vinden het leuk om met denkbeeldige vriendjes te spelen en kunnen troost vinden bij knuffeldekentjes. Mensen minderen snelheid om naar bloederige ongelukken te kijken en gaan naar films waarvan ze moeten huilen.

Sommige soorten genot zijn uniek voor de mens, zoals het genot dat je kunt beleven aan voorwerpen met een sentimentele waarde, aan kunst, muziek, fictie, masochisme en religie. Andere soorten genot, die bijvoorbeeld verband houden met voedsel en

seks, zijn dat niet. Ik zal echter betogen dat het genot dat mensen aan deze dingen beleven, aanmerkelijk verschilt van het genot van andere wezens.

Het voornaamste argument daarvoor is dat genot diepe aspecten heeft. Het belangrijkste is niet de wereld zoals die zich voordeet aan onze zintuigen. Het genot dat we aan iets beleven, heeft eerder te maken met onze gedachten over de aard ervan. Dit geldt voor intellectueel genot zoals de waardering voor schilderijen en verhalen, maar ook voor genot dat simpeler lijkt, zoals de bevrediging van honger en lust. Bij een schilderij is het van belang wie de kunstenaar is; bij een verhaal of het waarheid of fictie is; bij een biefstuk interesseert het ons van welk dier het vlees afkomstig is; bij seks worden we beïnvloed door onze gedachten over de ware aard van onze seksuele partner.

In deze theorie over genot wordt voortgeborduurd op een van de interessantste ideeën uit de cognitieve wetenschappen: dat mensen als vanzelfsprekend aannemen dat dingen, inclusief andere mensen, een onzichtbare essentie hebben die ze maakt tot wat ze zijn. Experimenteel psychologen hebben erop gewezen dat dat essentialisme ten grondslag ligt aan ons begrip van de fysieke en sociale wereld en ontwikkelings- en cross-culturele psychologen hebben beweerd dat het een instinctief en universeel verschijnsel is. We zijn geboren essentialisten. In het eerste hoofdstuk introduceer ik de theorie van het essentialisme en betoog ik dat die ons kan helpen bij de verklaring van geheimzinnig alledaags genot.

In de volgende zes hoofdstukken verken ik verschillende gebieden. In de hoofdstukken 2 en 3 richt ik mijn aandacht op voedsel en seks. Hoofdstuk 4 gaat over onze gehechtheid aan alledaagse voorwerpen, zoals memorabilia van beroemdheden en knuffeldekentjes. In de hoofdstukken 6 en 7 staat het genot van de verbeelding centraal. Elk van deze hoofdstukken kan afzonderlijk van de rest worden gelezen. In het laatste hoofdstuk onderzoek ik een paar ruimere implicaties. Ik eindig met enkele speculaties over de aantrekkingskracht van wetenschap en religie.

De intentie van dit boek is om de aard van genot te begrijpen door te kijken naar de oorsprong ervan, zowel in de ontwikkeling van het individu als in de evolutie van onze soort. Het onderzoeken van de oorsprong van iets levert vaak nuttige inzichten op. In de beroemde woorden van de bioloog D'Arcy Thompson: 'Alles is zoals het is omdat het zo is geworden.' Omdat het woord evolutie in psychologisch verband voor problemen en misverstanden kan zorgen, zal ik een en ander nader toelichten.

Voorop staat dat 'evolutionair' iets anders is dan 'adaptionistisch'. Bij veel belangrijke aspecten van de menselijke psychologie gaat het om adaptaties – ze bestaan vanwege de voordelen voor de voortplanting die ze onze voorouders opleverden. In dit boek zal ik sommige van die adaptaties bespreken. Andere aspecten van de geest zijn echter neveneffecten; ze zijn, om een term van de evolutiebiologen Stephen Jay Gould en Richard Lewontin te gebruiken, *spandrels*. Dat geldt met name voor genot. Veel mensen genieten 10 bijvoorbeeld van pornografie, maar het dag en nacht bekijken van foto's en videofilmjes van aantrekkelijke naakte mensen levert geen voordelen op voor de voortplanting. De aantrekkingskracht van pornografie is een toevalligheid. Zo is volgens mij ook het verhaal over de diepere aspecten van genot vooral het verhaal over een toevalligheid. We hebben essentialisme ontwikkeld om de wereld te kunnen begrijpen, maar nu we dat hebben gedaan, worden onze verlangens in richtingen gedreven die niets te maken hebben met overleving en voortplanting.

Ontwikkeld betekent ook niet hetzelfde als dom of simpel. Onlangs had ik het tijdens een cursus aan een Engelse faculteit over het genot dat je kunt beleven aan fictie. Een van de deelnemers vertelde me na afloop dat mijn benadering hem verbaasd had en hem 100 procent was meegevallen. Hij had verwacht dat ik een simpele reductionistische biologische theorie zou presenteren en hij was aangenaam verrast dat ik het in plaats daarvan had gehad over de intense belangstelling die mensen aan de dag leggen voor de gedachtewereld van de schrijver en voor de rijke en

complexe inzichten die ten grondslag liggen aan het genot dat we beleven aan verhalen.

Nu vond ik het leuk dat ik een Engelse professor blij had gemaakt, maar ik vond het ook verwarrend. Ik dacht namelijk dat ik wél een simpel reductionistisch biologisch verhaal had gehouden. Door zijn commentaar beseftte ik dat ik twee stellingen verdedig die meestal niet verenigbaar zijn: de eerste is dat alledaags genot diepere aspecten heeft en transcendent is, en de tweede is dat alledaags genot de ontwikkeling weerspiegelt van onze menselijke aard. Deze stellingen lijken met elkaar in tegenspraak. Als genot een dieper aspect heeft, zou je kunnen zeggen, dan moet het cultureel en aangeleerd zijn. Als genot iets is wat zich ontwikkeld heeft, dan moet het simpel zijn; dan zijn we blijkbaar uitgerust om op bepaalde manieren op bepaalde stimuli te reageren, op een manier die perceptueel, primitief en oppervlakkig is – met andere woorden: dom.

Ik ben me er dus van bewust dat de stellingen die ik in dit boek verdedig – dat genot te maken heeft met diepe inzichten, dat het intelligent is *en* dat dit aspect van genot zich ontwikkeld heeft en universeel en vooral aangeboren is – ongebruikelijk zijn. Toch hoop ik je ervan te overtuigen dat ze waar zijn. Ik zal ook uiteenzetten dat ze van wezenlijk belang zijn. De moderne wetenschap van de menselijke geest vertoont ernstige hiaten. De psycholoog Paul Rozin heeft erop gewezen dat in psychologische studieboeken weinig of niets te vinden is over sport, kunst, muziek, toneel, literatuur, spel en religie, zaken die essentieel zijn voor ons mens-zijn. We zullen ze pas begrijpen als we begrijpen wat genot is.

11

Iedereen heeft wel iets interessants te melden over genot. Veel ideeën die ik in dit boek beschrijf, zijn voortgekomen uit discussies met familie, vrienden, studenten, collega's en soms een onbekende die ik bijvoorbeeld had ontmoet in een vliegtuig. Ik wil echter graag de invloed memoreren van zeven wetenschappers die diep over deze materie hebben nagedacht: Denis Dutton, Susan

Gelman, Tamar Gendler, Bruce Hood, Geoffrey Miller, Steven Pinker en vooral Paul Rozin. Hoewel ik met ieder van hen op bepaalde punten van mening verschil, is een groot deel van de inhoud van dit boek een reactie op hun ideeën. Ik kom er rond voor uit dat ik intellectueel gezien bij hen in het krijt sta.

Ook mijn literaire agente Katinka Matson ben ik erg dankbaar. In het prille begin van het schrijfproces heeft ze me geholpen om voor mezelf helder te krijgen wat ik in dit boek wilde zeggen. En later heb ik veel steun van haar gekregen toen ik advies nodig had of een paniekaanval kreeg. Ik bedank ook mijn uitgever bij Norton, Angela von der Lippe, voor haar vertrouwen in dit project, haar wijze raad gedurende het schrijfproces en haar voortreffelijke opmerkingen over een eerdere versie van dit manuscript. En ik ben Carol Rose erkentelijk voor de nauwkeurige en kundige wijze waarop ze mijn manuscript persklaar heeft gemaakt.

12 Ik kan me geen uitgelezenere gezelschap van wetenschappers voorstellen dan die op de faculteit psychologie aan de Yale Universiteit en ik bedank mijn collega's en vooral mijn postdoctoraalstudenten en promovendi voor hun hulp en geduld tijdens het schrijven van dit boek. Marcia Johnson was in deze periode vakgroepvoorzitter. Vooral dankzij haar inspanningen heeft deze behulpzame en intellectueel stimulerende omgeving zich kunnen ontwikkelen.

Sommige experimenten die in dit boek zijn beschreven, heb ik uitgevoerd in samenwerking met andere wetenschappers, onder wie Melissa Allen, Michelle Castaneda, Gil Diesendruck, Katherine Donnelly, Louisa Egan, Susan Gelman, Joshua Goodstein, Kiley Hamlin, Bruce Hood, Izzat Jarudi, Ute Leonards, Lori Markson, George Newman, Laurie Santos, Deena Skolnick Weisberg, David Sobel en Karen Wynn. Ik bedank ieder van hen.

Ik bedank ook de mensen die zo aardig zijn geweest om me suggesties aan de hand te doen, vragen te beantwoorden en bepaalde passages door te lezen: Woo-kyoung Ahn, Mahzarin Ba-

naji, Benny Beit-Hallahmi, Walter Bilderback, Kelly Brownell, Emma Buchtel, Susan Carey, Emma Cohen, Lisa DeBruine, Rachel Denison, Denis Dutton, Brian Earp, Ray Fair, Deborah Fried, Susan Gelman, Daniel Gilbert, Jonathan Gilmore, Peter Gray, Melanie Green, Lily Guillot, Colin Jager, Frank Keil, Marcel Kinsbourne, Katherine Kinzler, Daniel Levin, Daniel Levitin, Ryan McKay, Geoffrey Miller, Kristina Olson, Karthik Panchanathan, David Pizarro, Murray Reiser, Laurie Santos, Sally Satel, Michael Schultz, Mark Sheskin, Marjorie Taylor, Ellen Winner, Charles Wysocki en Lisa Zunshine. Ik bedank de deelnemers aan mijn cursus over de cognitieve wetenschap van genot voor een semester vol inspirerende discussies en debatten. En mijn dank gaat vooral uit naar die dappere lieden die uitgebreid commentaar hebben geleverd op een eerdere versie van dit boek: Bruce Hood, Angela von der Lippe, Gregory Murphy, Paul Rozin, Deena Skolnick Weisberg en Erica Stern. Ik weet zeker dat ik er spijt van zal krijgen dat ik niet al hun adviezen heb opgevolgd.

13

Mijn familie – in Connecticut, Massachussetts, Ontario en Saskatchewan – heeft me door dik en dun gesteund. Mijn zoons Max en Zachary zijn nu te oud voor mijn specifieke onderzoeksgebied om interessante gegevens over de menselijke ontwikkeling te kunnen opleveren, maar het voordeel is dat ze intelligente, begrijpelijke en geestige gesprekspartners geworden zijn. Ik heb veel geleerd van mijn talrijke gesprekken met hen over de ideeën in dit boek. Maar de meeste dank ben ik zoals gewoonlijk verschuldigd aan mijn medewerkster, collega en echtgenote Karen Wynn. Ik bedank haar voor alle ideeën, adviezen, steun en bovenal voor alle genot.

Hoofdstuk 1

DE
ESSENTIE
VAN
GENOT

16 Hermann Göring, de beoogde opvolger van Adolf Hitler, wachtte op zijn executie voor zijn misdaden tegen de menselijkheid toen hij te horen kreeg welk genot hem werd afgepakt. Op dat moment keek hij volgens een toeschouwer ‘alsof hij voor het eerst ontdekte dat er kwaad in de wereld was’.

Dit kwaad was gepleegd door de Nederlandse schilder en kunstverzamelaar Han van Meegeren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gaf Göring 137 schilderijen aan Van Meegeren met een totale waarde die nu rond de 10 miljoen dollar zou liggen. In ruil daarvoor kreeg hij het schilderij *Christus met de overspelige vrouw* van Johannes Vermeer. Göring was, net als zijn baas, een verwoed kunstverzamelaar en hij had al grote delen van Europa geplunderd. Hij was vooral een grote fan van Vermeer, dus op deze aanwinst was hij apetrots.

Na de oorlog ontdekten de geallieerden het schilderij. Ze kwamen erachter van wie hij het had gekregen. Van Meegeren werd gearresteerd en ervan beschuldigd dat hij het belangrijke Nederlandse schilderij had verkocht aan een nazi. Dat was hoog-

verraad, waarop de doodstraf stond.

Na een verblijf van zes weken in de gevangenis legde Van Meegeren een bekentenis af – hij bekende echter schuldig te zijn aan een andere misdaad. Hij had Göring een vervalsing verkocht, zei hij. Het was geen Vermeer geweest. Hij had het schilderij eigenhandig geschilderd. Hij zei dat hij ook andere werken had geschilderd die aan Vermeer waren toegeschreven, zoals *De maaltijd van Emmaüs*, een van de beroemdste schilderijen in Nederland.

Eerst geloofde niemand hem. Daarom kreeg hij de opdracht om als bewijs nog een ‘Vermeer’ te maken. Binnen zes weken had hij het voor elkaar, omringd door verslaggevers, fotografen en televisieploegen en zwaar onder invloed van alcohol en drugs. In een Nederlands roddelblad stond: ‘Hij schilderde voor zijn leven!’ Het resultaat was een Vermeerachtige creatie die hij de titel gaf *De jonge Christus geeft les in de tempel*, een schilderij dat duidelijk beter was dan het schilderij dat hij aan Göring had verkocht. Van Meegeren werd schuldig bevonden aan oplichting, een minder ernstig misdrijf, en veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf. Hij overleed voordat hij zijn straf had uitgezeten en werd beschouwd als een volksheld – de man die de nazi’s had opgelicht.

17

Later in dit boek komen we bij Van Meegeren terug, maar denk nu eens aan die arme Göring en aan hoe hij zich moet hebben gevoeld toen hij te horen kreeg dat zijn schilderij een vervalsing was. Göring was in veel opzichten een ongewone man – hij was bijna op een komische manier door zichzelf geobsedeerd; hij was wreed en onverschillig voor het lijden van anderen; door een van zijn interviewers werd hij een vriendelijke psychopaat genoemd – maar er was niets ongewoons aan zijn schrik. Iedereen zou zich lam geschrokken zijn. Voor een deel ging het om de vernedering van het bedrogen zijn, maar dat was niet het enige. Als er namelijk geen sprake was geweest van bedrog, maar van een onschuldige vergissing, zou de ontdekking toch een bepaald genot hebben weggenomen. Als je een schilderij koopt dat geacht wordt een Vermeer te zijn, is een deel van het genot dat je eraan beleeft,

Het geheim van genot

gebaseerd op je veronderstelling wie het geschilderd heeft. Als deze veronderstelling niet blijkt te kloppen, zal het genot afnemen. (Omgekeerd – en zulke gevallen hebben zich voorgedaan – zal een schilderij dat je voor een kopie of imitatie had gehouden en dat toch een origineel blijkt te zijn, meer genot geven. De waarde ervan zal toenemen.)

Het gaat niet alleen om kunst. Het genot dat we beleven aan allerlei soorten alledaagse voorwerpen is gebaseerd op onze gedachten over de geschiedenis ervan. Denk bijvoorbeeld eens aan de volgende zaken:

- Een meetlint dat eigendom is geweest van John F. Kennedy (voor bijna 50.000 dollar verkocht op een veiling).
- De schoenen die een Iraakse journalist in 2008 naar George W. Bush gooide. Naar verluidt heeft een Saoedische miljonair daarop een bod uitgebracht van tien miljoen dollar.
- 18 • Opnieuw een voorwerp dat iemand gegooid heeft: de bal waarmee Mark McGwire de 70ste homerun scoorde. Deze bal werd gekocht door Todd McFarlane, een Canadese ondernemer die een van de mooiste collecties beroemde honkballen bezit. Hij betaalde er drie miljoen dollar voor.
- De handtekening van Neil Armstrong, de eerste man op de maan.
- Stukjes stof van de bruidsjurk van prinses Diana.
- De eerste schoentjes van je kind.
- Je trouwring.
- De teddybeer van een kind.

Al deze voorwerpen bezitten een waarde die uitstijgt boven hun praktische nut. Hoewel niet iedereen verzamelaar is, bezit iedereen die ik ken ten minste één voorwerp dat speciaal is vanwege zijn geschiedenis, die ofwel te maken heeft met alom bewonderde personen of belangrijke gebeurtenissen, ofwel met een belangrijke persoon in de privésfeer. Deze geschiedenis is onzichtbaar en ongrijpbaar. In de meeste gevallen bestaat er geen test om

het speciale voorwerp te onderscheiden van een voorwerp dat er hetzelfde uitziet. Over dit mysterie gaat dit boek.

Dierlijk genot, menselijk genot

Sommige soorten genot zijn makkelijker te verklaren dan andere. Neem bijvoorbeeld de vraag waarom we het prettig vinden om water te drinken. Waarom beleven we zoveel genot aan het lessen van onze dorst en waarom is het een kwelling om iemand lange tijd water te onthouden? Nou, het antwoord ligt voor de hand. Dieren hebben water nodig om te overleven. Daarom zijn ze gemotiveerd om ernaar op zoek te gaan. Genot is de beloning als ze het krijgen; pijn is de straf als ze het niet vinden.

Dit antwoord is zowel eenvoudig als juist, maar doet een nieuwe vraag rijzen: waarom zit het allemaal zo mooi in elkaar? Het is ongelooflijk handig dat we, om de woorden van de Rolling Stones even uit hun context te halen, niet altijd kunnen krijgen wat we willen, maar willen wat we nodig hebben. Natuurlijk gelooft geen hond dat dit een toevallige samenloop van omstandigheden is. Een theïst zou zeggen dat dit verband tussen genot en overleving tot stand gekomen is door goddelijke interventie: God wilde dat zijn schepselen lang genoeg zouden leven om heen te gaan en zich te vermenigvuldigen. Daarom schiep Hij hen met een verlangen naar water. Voor een darwinist is het verband het gevolg van natuurlijke selectie. In het verre verleden hebben de wezens die gemotiveerd waren om water te zoeken zich succesvoller voortgeplant dan zij die dat niet hebben gedaan.

Meer in het algemeen gesproken: volgens het evolutionaire gezichtspunt – dat bij het verklaren van de werking van de geest aanzienlijke voordelen biedt in vergelijking met het theïsme – heeft genot de functie om bepaald gedrag te motiveren dat goed is voor de genen. Zoals de vergelijkend psycholoog George Romanes in 1884 opmerkte: ‘Genot en pijn hebben zich waarschijnlijk

ontwikkeld als de subjectieve begeleidende verschijnselen van processen die respectievelijk heilzaam of schadelijk zijn voor het organisme. Het doel ervan is dat het organisme het een zoekt en het ander mijdt.’

De meeste niet-menselijke soorten genot zijn vanuit dit perspectief gezien absoluut verklaarbaar. Als je je huisdier traint, beloon je het niet door het gedichten voor te lezen of het mee te nemen naar de opera; je geeft het een darwinistische beloning in de vorm van lekkere hapjes. Niet-menselijke dieren houden van eten, water en seks; ze willen uitrusten als ze moe zijn; ze vinden troost in genegenheid, enzovoort. Volgens de evolutionaire biologie houden ze van de dingen waarvan ze zouden moeten houden.

20 En hoe zit het met ons? Mensen zijn dieren. Daarom delen we veel van ons genot met andere soorten. De psycholoog Steven Pinker merkt op dat mensen het gelukkigst zijn als ze ‘gezond, goed gevoed, op hun gemak, veilig, welvarend, goed geïnformeerd, gerespecteerd, niet-celibatair en geliefd’ zijn. In dat citaat komt een heleboel genot samen. Ik twijfel er geen seconde aan dat dit verklaard kan worden door hetzelfde proces dat de verlangens gevormd heeft van dieren als chimpansees, honden en ratten. Voor de adaptatie is het van belang om gezondheid, eten, gemak enzovoort te zoeken en genot te beleven aan het bereiken van deze doelen. Om met de antropoloog Robert Ardrey te spreken: ‘We stammen af van opgerichte apen, niet van gevallen engelen...’

Maar de lijst is niet compleet. Kunst, muziek, verhalen, voorwerpen met een sentimentele waarde en religie komen er niet op voor. Misschien zijn die niet uniek voor de mens. Ik hoorde een keer van een primatoloog dat sommige primaten in gevangenschap knuffeldekentjes vasthouden. En er zijn berichten dat olifanten en chimpansees kunst kunnen maken (al heb ik daar zo mijn twijfels over, zoals ik verderop zal bespreken). In elk geval zijn dit niet de gebruikelijke activiteiten van niet-menselijke dieren. Ze zijn typerend voor onze soort en komen voor bij elk normaal individu. Dit behoeft nadere uitleg.

Eén oplossing is de opvatting dat ons unieke menselijke genot niet ontstaat door natuurlijke selectie of door enig ander proces van de biologische evolutie. Het is het product van onze cultuur en uniek voor de mens omdat alleen de mens over een cultuur beschikt (althans een cultuur van enige substantie).

Degenen die deze culturele benadering onderschrijven, zijn niet altijd onbekend met de evolutionaire biologie en staan er ook niet altijd afwijzend tegenover, ondanks de kritiek die ze soms krijgen van meer adaptatiegeoriënteerde onderzoekers; ze twijfelen er niet aan dat mensen en ook de menselijke hersenen zich ontwikkeld hebben. Ze zijn het echter niet eens met de stelling dat we aangeboren ideeën hebben of gedifferentieerde modules en mentale organen. Mensen zijn eerder bijzonder in die zin dat ze in staat zijn tot grote flexibiliteit, dat ze biologisch gezien willekeurige ideeën, gewoontes en smaken kunnen creëren en aanleren. Andere dieren hebben instincten, maar mensen zijn intelligent.

Deze theorie moet tot op zekere hoogte waar zijn. Niemand kan de intellectuele flexibiliteit van onze soort ontkennen en niemand kan ontkennen dat de cultuur menselijk genot kan vormen en structureren. Als je een miljoen dollar wint in een loterij, spring je misschien een gat in de lucht, maar het begrip geld is ontstaan in de loop van de menselijke geschiedenis, niet door voortplanting via celdeling en selectie van genen. Zelfs het genot dat we delen met andere dieren, zoals voedsel en seks, manifesteert zich in andere samenlevingen op een andere manier. Landen hebben hun eigen keuken, hun eigen seksuele rituelen en zelfs hun eigen vormen van pornografie. En dat komt echt niet omdat de inwoners van deze landen genetisch anders zijn.

Dit alles zou iemand met een voorkeur voor een meer culturele benadering ertoe kunnen verleiden om te zeggen dat de natuurlijke selectie weliswaar een beperkte rol speelt bij het vormen van onze verlangens – we hebben honger en dorst ontwikkeld, een verlangen naar seks, nieuwsgierigheid en nog een paar sociale instincten – maar dat die natuurlijke selectie weinig te zeggen heeft

over de details. Om met de criticus Louis Menand te spreken: ‘Elk aspect van het leven heeft een biologische basis op precies dezelfde manier, namelijk in die zin dat het niet zou bestaan als het biologisch gezien onmogelijk was. Daarna kan het alle kanten op.’

In de volgende hoofdstukken zal ik proberen duidelijk te maken dat dit niet de manier is waarop genot verklaard kan worden. De meeste soorten van genot ontstaan vroeg in de ontwikkeling; ze worden niet aangeleerd door het leven in de maatschappij. En ze worden gedeeld door alle mensen; de verscheidenheid die je om je heen ziet, kun je opvatten als variaties op een universeel thema. Schilderen is een culturele uitvinding, maar liefde voor kunst niet. Verschillende samenlevingen hebben verschillende verhalen, maar die verhalen delen dezelfde thema's. Smaken op het gebied van voedsel en seks mogen dan van elkaar verschillen – de verschillen zijn niet erg groot.

22 Het is waar dat we ons culturen kunnen voorstellen waarin genot een heel andere vorm aanneemt, waarin mensen hun voedsel inwrijven met ontlasting om de smaak ervan te verbeteren en geen belangstelling hebben voor zout, suiker en chilipeper, of waar grof geld wordt neergeteld voor vervalsingen en originele kunst in de vuilnisbak belandt, of waar mensen samenkomen om naar atmosferische storingen in de lucht te luisteren en in elkaar krimpen bij het horen van een melodie. Maar dat is sciencefiction, geen realiteit.

Eén manier om dit samen te vatten is om uit te gaan van een vaste lijst van soorten van genot, een lijst waaraan we niets meer kunnen toevoegen. Maar misschien vind je dit een onhoudbaar uitgangspunt, omdat er natuurlijk steeds weer nieuwe soorten genot worden geïntroduceerd in de wereld. Denk maar aan de uitvinding van de televisie, aan chocola, videospelletjes, cocaïne, dildo's, sauna's, kruiswoordraadsels, reality-tv, romans, enzovoort. Ik zou echter willen stellen dat deze zaken juist genot opleveren omdat ze verre van nieuw zijn. Ze houden namelijk op een tame-

lijk directe manier verband met soorten van genot die we al kennen. Belgische chocola en geroosterde karbonaadjes zijn moderne uitvindingen, maar danken hun aantrekkingskracht aan onze eerder ontstane voorliefde voor suiker en vet. Er wordt voortdurend nieuwe muziek gecomponeerd, maar iemand die biologisch gezien niet voorbereid is op ritme, zal er nooit van gaan houden; voor hem zal het altijd lawaai blijven.

Essentieel

Veel belangrijke soorten menselijk genot zijn universeel. Maar het zijn geen biologische adaptaties. Het zijn neveneffecten van mentale systemen die zich ontwikkeld hebben voor andere doeleinden.

Dit geldt zonder meer voor een aantal soorten genot. Veel mensen krijgen bijvoorbeeld een kick van koffie, maar dat komt niet omdat koffieliefhebbers zich in het verleden succesvoller hebben voortgeplant dan koffiehaters. Het komt omdat koffie een stimulerende stof is en omdat we ervan genieten om gestimuleerd te worden. Dit is een duidelijk geval, maar volgens mij kan de neveneffectbenadering ons ook helpen bij een paar ingewikkeldere raadsels waarin we geïnteresseerd zijn. De visie die ik zal onderzoeken, is dat deze soorten genot, in elk geval gedeeltelijk, ontstaan zijn als toevallige neveneffecten van een zogenoemd essentialistisch gezichtspunt.

23

Eén illustratie van essentialisme is afkomstig uit een verhaal van J.D. Salinger, waarin Seymour, een van Salingers favoriete personages, een taoïstisch verhaal vertelt aan een baby. In het verhaal verzoekt een hertog een vriend, Po Lo, iemand voor hem te zoeken die een superieur paard kan herkennen. Po Lo beveelt een deskundige aan, de hertog huurt zijn diensten in, en al gauw komt de deskundige terug met nieuws over een paard dat voldoet aan de eisen van de hertog. Hij beschrijft het dier als een grijsbruine merrie. De hertog koopt het paard dat hem is aanbevolen,

maar ontdekt tot zijn ontsteltenis dat het een gitzwarte hengst is.

Woedend zegt de hertog tegen Po Lo dat deze zogenaamde deskundige een idioot is, die niet eens kan zien welke kleur een paard heeft en tot welk geslacht het behoort. Po Lo is echter opgewonden door dit nieuws:

‘Heeft hij het werkelijk zo ver gebracht?’ riep hij uit. ‘Ach, dan is hij tienduizend keer meer waard dan ik. Dan is er geen vergelijking tussen ons mogelijk. Waar Kao naar kijkt, is het spirituele. Doordat hij zich vergewist van de essentie, vergeet hij de uiterlijke details. Hij ziet wat hij wil zien en niet wat hij niet wil zien. In zijn concentratie op de innerlijke kwaliteiten gaat hij voorbij aan het uitwendige.’

Het paard blijkt natuurlijk een superieur dier te zijn.

24 Dit verhaal gaat over essentialisme, de visie dat dingen een innerlijke realiteit of ware aard bezitten die men niet direct kan zien. Juist deze verborgen aard is van belang. De klassieke definitie van essentialisme is afkomstig van John Locke: ‘Het wezenlijke van iets, waardoor het is wat het is. Daarom kan de ware kern, maar de gewoonlijk onbekende aard van de dingen, waarvan hun eigenschappen afhankelijk zijn en te achterhalen zijn, hun essentie worden genoemd.’

Het is een natuurlijke manier om bepaalde aspecten van de wereld te verklaren. Neem bijvoorbeeld goud. Als we aan goud denken, er geldt aan uitgeven en erover praten, hebben we het niet over een categorie voorwerpen die er toevallig hetzelfde uitzien. Een steen die je beschildert met goudkleurige verf is nog geen gouden steen. Alchemie is per slot van rekening een ernstige zaak. Als je wilt weten of iets van goud is, raadpleeg je een deskundige, misschien wel een chemicus, om de juiste test af te nemen en de atomische structuur van het bewuste voorwerp vast te stellen.

Of neem tijgers. De meeste mensen weten niet precies wat

tijgers tot tijgers maakt, maar niemand denkt dat het alleen te maken heeft met de manier waarop ze eruit zien. Bij het zien van een reeks plaatjes waarin een tijger geleidelijk in een leeuw verandert, weet zelfs een kind dat het dier een tijger blijft. De gedachte is eerder dat het wezen van een tijger iets te maken heeft met genen, interne organen, enzovoort, onzichtbare aspecten van een dier die onveranderd blijven tijdens transformaties van het uiterlijk.

In deze voorbeelden gaan mensen te rade bij de wetenschap om antwoorden te vinden. Dat is heel verstandig: wetenschappers hebben tot taak de verborgen essenties van dingen vast te stellen. Ze vertellen ons dat er meer is dan het oog kan zien, dat glas een vloeistof is, dat kolibries en valken tot dezelfde categorie behoren, maar dat ze niet tot de categorie van de vleermuis worden gerekend. Ze vertellen ons dat mensen en chimpansees genetisch gezien dichter bij elkaar staan dan dolfijnen en zalmen. Maar je hoeft geen verstand van wetenschap te hebben om een essentialist te zijn. Overal ter wereld begrijpen mensen dat iets eruit kan zien als een x, maar eigenlijk een y is; ze weten dat iemand een vermomming kan dragen of dat voedsel zo kan worden bereid dat het eruitziet als iets wat het niet is. Overal kunnen mensen de vraag stellen: ‘Wat is het *echt*?’

25

Men gaat er vaak van uit dat sociale groepen essenties hebben. Dat geldt ook voor voorwerpen, bepaalde door mensen vervaardigde objecten als werktuigen en wapens – hoewel in dit geval de essenties niet van fysieke aard zijn. Als je wilt weten of een vreemd voorwerp uit een andere tijd of een ander land echt is, hoef je geen chemicus te raadplegen. Dan ga je naar een archeoloog, een antropoloog of een historicus.

Essentialisme dringt door in onze taal. Om dit in te zien, moet je je voorstellen hoe een niet-essentialistische taal eruit zou zien. Jorge Louis Borges bedacht de Chinese encyclopedie *Hemels emporium van welwillende kennis*, die dieren indeelt in categorieën:

Het geheim van genot

Zij die behoren aan de keizer

Zij die vanuit de verte op vliegen lijken

Zij die net een bloemenvaas hebben gebroken

Dit is knap bedacht... omdat het zo ongewoon is. De categorie 'zij die vanuit de verte op vliegen lijken' is een logisch denkbare categorie, maar niet de manier waarop we de wereld indelen. In de praktijk heeft geen enkele taal een zelfstandig naamwoord voor zo'n categorie, omdat taal te oppervlakkig is. Zelfstandige naamwoorden benoemen iets wat essentieel is; ze hebben betrekking op dingen die geacht worden essentiële eigenschappen met elkaar te delen. De evolutiebioloog Stephen Jay Gould formuleerde het aldus: 'Onze classificaties hebben niet alleen de functie om chaos te voorkomen, ze zijn theorieën over de basis van de natuurlijke orde.'

26 Deze opmerkingen over taal kunnen een wereld van verschil maken, vooral als we het over mensen hebben. Vroeger heb ik gewerkt met kinderen die autisme hadden. Voortdurend werd me voorgehouden om hen 'kinderen met autisme' te noemen in plaats van 'autistici'. Het argument was dat mensen meer zijn dan hun stoornis. Het woord essentialiseert; de onhandige omschrijving 'kinderen met...' doet dat niet.

Het ligt voor de hand om nu een grap te maken over de politieke correctheid daarvan, maar zelfstandige naamwoorden zijn echt van essentieel belang. In de film *Memento* zegt de amnesiepatiënt Leonard Shelby: 'Ik ben geen moordenaar. Ik ben gewoon iemand die gerechtigheid wilde.' Terwijl hij dit zegt, weet hij dat hij veel mensen heeft vermoord. Dat maakt echter nog geen moordenaar van hem, want een moordenaar is niet iemand die alleen maar een moord heeft gepleegd; om een moordenaar te zijn moet je een bepaald soort persoon zijn en een bepaalde essentiële eigenschap hebben. En Shelby ontkent dat hij deze eigenschap heeft. Toen de honkbalspeler John Rocker de kritiek kreeg dat hij een racistische opmerking had gemaakt in een interview, ontkende

hij dat hij een racist was: 'Als je in een belangrijke wedstrijd een homerun scoort, ben je nog geen topscoorder... Als je zo'n soort opmerking maakt, ben je nog geen racist.'

Om een alledaagser voorbeeld te noemen: een poosje geleden ging ik met een vriendin uit eten. Tussen neus en lippen door merkte ze op dat ze nooit vlees at. Maar ze zette haar stekels overeind toen ik haar later een vegetariër noemde. 'Ik ben niet zo streng in de leer, hoor,' zei ze, 'ik eet alleen geen vlees.' Ze beschouwde haar dieet als iets van ondergeschikt belang, en niet als iets essentieels.

Het probleem met essentialisme

Essentialisme is vaak rationeel en adaptief: als je alleen maar naar oppervlakkigheden kijkt, wed je op het verkeerde paard. Iemand die naar de dieren- en plantenwereld kijkt en niet beseft dat dieren van dezelfde soort essentiële kenmerken gemeenschappelijk hebben – zoals volgzaamheid bij sommige soorten dieren of genezende krachten bij specifieke planten – leeft misschien niet zo lang als iemand met een essentialistische blik. In de huidige tijd bewijzen de succesvolle voorspellingen en verklaringen van de wetenschap dat het juist is om uit te gaan van een diepere realiteit.

27

Maar soms leidt essentialisme tot verwarring. De sociaal psycholoog Henri Tajfel paste een klassieke onderzoeksbenadering toe bij een experiment met 'minimale groepen'. Hij ontdekte dat mensen, als je ze op een willekeurige manier indeelt in groepen – in sommige onderzoeken letterlijk door een muntstuk op te gooien – niet alleen positief staan tegenover hun eigen groep, maar ook denken dat er belangrijke verschillen tussen de groepen bestaan en dat hun groep objectief gezien de beste is. Onze essentialistische neiging heeft tot gevolg dat we essentiële gemeenschappelijke kenmerken zien die niet bestaan.

Het is logisch dat we opvallende verschillen, zoals die tussen gezichtsvormen of huidskleur, niet opvatten als willekeurige variatie: we denken dat ze belangrijk zijn. En tot op zekere hoogte is dat ook zo. Als je weet hoe iemand eruitziet – bijvoorbeeld welke huidskleur hij heeft – heb je de neiging om veel onzichtbare kenmerken over hem te veronderstellen, zoals zijn inkomen, zijn religie, degene op wie hij waarschijnlijk stemt, enzovoort. (Terwijl ik dit opschrijf, is de kans dat een Amerikaan met een donkere huidskleur op een Democraat stemt groter dan de kans dat een Amerikaan met een lichte huidskleur dat doet.) Iemands ras is belangrijk, want mensen die er verschillend uitzien, zijn afkomstig uit verschillende landen, wonen in verschillende buurten en hebben verschillende geschiedenissen.

28   Ons essentialisme gaat echter nog verder; mensen zijn geneigd om in biologische termen te denken over groepen, zoals rassen. De psychologe Susan Gelman vertelde me dat iemand tegen haar had gezegd: 'Ik ga niet uit met iemand die geen joods mitochondrisch DNA heeft.' Omdat mitochondrisch DNA wordt doorgegeven via de moeder, is dit een knappe definitie van het joods-zijn. Er blijkt duidelijk uit dat we op een biologische manier over rassen denken. Voor het DNA gaf het bloed altijd de doorslag, zoals bijvoorbeeld in de opvatting dat één enkele bloeddruppel voldoende is om iemand te definiëren als een persoon van Afrikaanse afkomst.

Biologisch essentialisme met betrekking tot rassen is niet helemaal een misvatting. Zweden zijn langer dan Japanners, die op hun beurt weer langer zijn dan pygmeeën. Dat komt gedeeltelijk door de genen. En als we onszelf tot een bepaalde categorie rekenen, begrijpt zelfs de liberaalste en meest overtuigende antiracist dat we het over onze biologische oorsprong hebben. Volgens de psycholoog Francisco Gil-White heeft iemand die zegt dat hij half Iers, voor een kwart Italiaans en voor een kwart Mexicaans is, het niet over de mate waarin hij zich de verschillende culturen eigen heeft gemaakt of in welke mate hij zich bij die culturen heeft aangesloten, maar over de etniciteit van zijn grootouders.

Maar de categorieën zijn niet zo eenduidig als soms verondersteld wordt. Genen bepalen bijvoorbeeld niet of iemand joods is. Een volwassene kan door bekering joods worden; een kind kan joods worden omdat het geadopteerd wordt door een joodse familie. Mijn kinderen zijn de nakomelingen van een joodse vader en een niet-joodse moeder – zijn ze joods, half-joods of helemaal niet joods? Het antwoord is van politieke of theologische en niet van wetenschappelijk aard. Dit voorbeeld spreekt misschien voor zich, maar hetzelfde gaat op voor andere gevallen. Barack Obama wordt gewoonlijk een Afrikaanse Amerikaan of een neger genoemd, al is hij de zoon van een ouder die standaard als zwart zou worden gedefinieerd en een ouder die standaard als blank zou worden gedefinieerd. Gegeven de sociale context weegt zwart zwaarder dan blank. Meer algemeen gesproken: tot categorieën zoals ‘zwart’ behoren mensen van radicaal verschillende groepen – van Haïtianen tot autochtone Australiërs. Ze worden tot dezelfde categorie gerekend als gevolg van een gemeenschappelijke eigenschap die letterlijk niet dieper gaat dan de huid. Als je ervan uitgaat dat ze een diepere band delen, voer je het essentialisme te ver door.

29

Het essentialistische kind

De psychologe Susan Gelman begint haar prachtige boek *The Essential Child* met het verhaal over de vraag die ze als vierjarige haar moeder stelde over het verschil tussen jongens en meisjes. Haar moeder zei: ‘Jongens hebben een penis, meisjes niet.’ Gelman was verbijsterd. ‘Is dat alles?’ vroeg ze. Vanwege de andere kleren die jongens droegen en de andere spelletjes die ze speelden, had ze iets interessanter, iets essentiëlers verwacht. Haar verhaal, waarin ze zich gedroeg als een essentialistisch kind, vormde de inleiding voor haar visie dat alle kinderen essentialisten zijn.

Ik geef toe dat dit in de psychologie een controversieel punt is.

De dominerende visie, zoals die is verwoord door de Zwitserse ontwikkelingspsycholoog Jean Piaget en die ook tegenwoordig nog wordt verdedigd door enkele vooraanstaande wetenschappers, is dat kinderen aan de oppervlakte beginnen door zich te beperken tot wat ze kunnen zien, horen en voelen. Essentialisme heeft een historische en culturele oorsprong. Op fysiek en biologisch gebied waren filosofen en daarna wetenschappers de eersten die ontdekten waar de meeste mensen nooit uit zichzelf op gekomen zouden zijn. De filosoof Jerry Fodor stelt: *'Natuurlijk heeft Homerus geen idee dat water een verborgen essentie of een karakteristieke microstructuur heeft (of dat iets anders dat heeft).'* Dat soort dingen leren we op school. Op het gebied van ras, sekse en klasse wordt essentialisme beschouwd als een mythe die door de machtigen der aarde in het leven is geroepen om mensen ervan te overtuigen dat sociale categorieën natuurlijk en onveranderbaar zijn.

30 We hebben nog lang geen complete theorie over de oorsprong van essentialisme. Ik geloof echter dat er nu meer dan genoeg bewijs voor is dat een groot deel van het essentialisme geen culturele oorsprong heeft. Homerus dacht waarschijnlijk wél dat water een essentie had.

Veel research op dit gebied is afkomstig uit de ontwikkelingspsychologie. We weten dat zelfs baby's onzichtbare eigenschappen kunnen afleiden uit de manier waarop dingen eruitzien. Als peuters van negen maanden ontdekken dat een doos geluid geeft als je die aanraakt, verwachten ze dat andere dozen die er hetzelfde uitzien, ook dat geluid geven. Oudere kinderen doen nog meer; ze maken generalisaties die gebaseerd zijn op de categorie waartoe iets behoort. In één onderzoek kregen kinderen van drie een plaatje te zien van een roodborstje. Er werd bij verteld dat het vogeltje een verborgen eigenschap had zoals een bepaalde chemische stof in zijn bloed. Daarna kregen ze twee andere plaatjes te zien, een van een dier dat er hetzelfde uitzag maar in een andere categorie thuishoorde: een vleermuis, en een van een dier dat er anders uitzag, maar in dezelfde categorie thuishoorde: een

flamingo. Welk dier had de verborgen eigenschap? De kinderen neigden ertoe te generaliseren op basis van de categorie. Ze kozen dus de flamingo. Hieruit bleek dat ze nog niet voor 100 procent essentialisten waren, maar wel gevoelig waren voor iets wat dieper gaat dan de oppervlakte. Andere onderzoeken gebruikten andere procedures, maar ontdekten hetzelfde effect voor kinderen die jonger waren dan twee jaar.

In andere onderzoeken werd ontdekt dat jonge kinderen geloven dat een hond, waarvan het inwendige wordt verwijderd (het bloed en de botten) geen hond meer is, maar dat hij nog wel een hond is als je uiterlijke kenmerken weghaalt. En kinderen zijn eerder geneigd om dezelfde naam te geven aan dingen die essentiële eigenschappen delen ('hetzelfde vanbinnen hebben') dan aan dingen die oppervlakkige eigenschappen delen ('in dezelfde dierentuin leven en in dezelfde kooi zitten').

Mijn collega op Yale, Frank Keil, ontdekte enkele frappante uitingen van essentialisme bij kinderen. Hij liet hun plaatjes zien van een reeks transformaties. Een stekelvarken kan chirurgisch zo worden getransformeerd dat het eruitziet als een cactus; je kunt een tijger een leeuwenpak aantrekken; een echte hond kan zo worden getransformeerd dat hij eruitziet als een stuk speelgoed. Dit onderzoek leverde de fraaie ontdekking op dat kinderen zich niet om de tuin laten leiden door radicale transformaties; ongeacht hoe het dier eruitzag, het was nog steeds een stekelvarken, een tijger of een hond. Pas als transformaties betrekking hadden op het inwendige van deze wezens, lieten kinderen zich overhalen om het dier in een andere categorie te plaatsen.

Jonge kinderen gaan er, net als volwassenen, van uit dat zelfstandig naamwoorden betrekking hebben op objecten die essentiële verborgen eigenschappen delen. Susan Gelman liet haar dertien maanden oude zoon Benjamin een knoop op haar blouse zien die ze 'knop' noemde. Hij begon erop te drukken, want weliswaar zag de knoop er niet uit als de knoppen op zijn elektronische speeltjes, hij wist in welke categorie het ding thuishoorde en

hij drukte erop, want dat doe je nu eenmaal met knoppen. Voor oudere kinderen hebben zelfstandige naamwoorden dezelfde subtiele zeggingskracht als voor volwassenen. Een vierjarige kleuter zei over een agressief speelviendje: 'Gabriel heeft niet alleen mij pijn gedaan! Hij heeft andere kinderen ook pijn gedaan! Hij is een *pijnmaker*! Toch, mam? Hij is een *pijnmaker*!' Het kind wilde hiermee vermoedelijk zeggen dat dit soort gedrag een essentieel aspect van zijn karakter weerspiegelde. Gelman en Gail Heyman vertelden vijfjarigen over een kind dat Rose heette en vaak wortels at. Tegen de helft van de kinderen zeiden ze: 'Ze is een worteleetster.' Dit woord had een effect; het zorgde ervoor dat die kinderen Rose gingen beschouwen als een meisje dat bijna voortdurend wortels at. En dat ze die ook in de toekomst zou eten, zelfs al zou haar familie het haar verbieden. Het worteleten maakte deel uit van haar aard.

32 Sommige wetenschappers hebben betoogd dat essentialisme bij kinderen voortkomt uit een gedifferentieerd systeem dat alleen te maken heeft met het denken over planten en dieren. In mijn eigen werk heb ik echter ontdekt dat kinderen ook met een zeer essentialistische blik kijken naar alledaagse voorwerpen. Als ze een zelfstandig naamwoord horen dat betrekking heeft op een nieuw door mensen vervaardigd product, geven ze dat zelfstandige naamwoord ook aan producten die vervaardigd zijn met hetzelfde oogmerk, en niet aan producten die alleen dezelfde vorm of functie hebben.

Kinderen zijn ook essentialisten in hun denken over categorieën van mensen. Een van de duidelijkste voorbeelden van essentialisme heeft betrekking op het onderscheid tussen de seksen. Kinderen geloven dat er iets inwendigs en onzichtbaars bestaat dat jongens onderscheidt van meisjes, nog voordat ze iets te weten komen over fysiologie, erfelijkheidsleer, de evolutietheorie of welke andere wetenschap dan ook. Dit essentialisme kan heel expliciet zijn, zoals blijkt uit de uitleg van een meisje waarom een jongen liever gaat vissen dan zich opmaakt: 'Omdat dat het in-

stinct van de jongen is.' En kinderen van zeven zijn geneigd om in te stemmen met beweringen als 'jongens zijn van binnen anders dan meisjes' en 'omdat God ze zo gemaakt heeft' (een biologische essentie en een spirituele essentie). Pas later in de ontwikkeling accepteren kinderen culturele verklaringen, zoals 'omdat we zo zijn opgevoed'. Je hoeft niet gesocialiseerd te zijn om over socialisatie te kunnen nadenken.

Hoewel het onderzoek doorgaat, bestaat er een groeiende consensus dat kinderen geboren essentialisten zijn. Dit essentialisme gaat heel ver: we schrijven essenties toe aan dieren, voorwerpen en soorten mensen.

Levenskracht

Tot nu toe heb ik het essentialisme beschreven als een manier van denken over categorieën. Het idee is dat er in elke tijger iets diepers aanwezig is dat, zeg maar, alle tijgers tot tijgers maakt. Maar denk nu eens aan het uitgangspunt dat er in elk individu een essentie aanwezig is die het individu bijzonder maakt: niet tijgers versus leeuwen, maar deze tijger versus die tijger.

33

Het vermogen om te denken aan specifieke individuen is een belangrijk aspect van het geestelijke leven en kan zich uitstrekken tot de oninteressantste zaken. De filosoof Daniel Dennett geeft het voorbeeld van iemand die een munt bij zich heeft en van New York naar Spanje reist, waar hij de munt impulsief in een fontein gooit. Nu ligt de munt bij de andere muntstukjes, maar nog steeds gaat hij ervan uit dat één en slechts één van die munten van hem is. Als hij een munt uit de fontein opvist, is het ofwel de munt die hij uit New York heeft meegenomen of een andere munt. Hij is in staat om aan deze individuele munt te denken als aan een munt die verschilt van elke andere munt.

Denken in termen van individuen is een belangrijk cognitief vermogen, maar het is geen essentialisme. Je kunt je voorstellen

dat de munten elk hun eigen geschiedenis hebben, maar dat betekent niet dat ze iets meer bevatten, iets wat je als een essentie zou kunnen beschouwen.

We gaan er echter inderdaad van uit dat individuen hun eigen essentie hebben. Dat geldt vooral voor mensen of objecten die gerelateerd zijn aan mensen. In veel culturen worden deze essenties opgevat als een onzichtbare kracht. De psychologen Kayoko Inagaki en Giyoo Hatano stellen dat kinderen hun leven beginnen als 'vitalisten'. Ze zijn ervan overtuigd dat levende wezens van binnen een bezielende kracht bezitten. Zo'n overtuiging is in verschillende samenlevingen een normaal verschijnsel, bijvoorbeeld 'chi', 'ki', 'elan vital', 'mana', 'levenskracht' of 'essentie'. Deze kracht wordt geacht deel uit te maken van een persoon. Sommigen hebben er meer van dan anderen en hij kan worden doorgegeven van mensen aan dingen en vice versa. De antropologe Emma Cohen vertelde me over haar onderzoek naar Axe (uitgesproken als ah-shay) binnen de Afro-Braziliaanse religie:

34

De mensen met wie ik praatte, legden me uit hoe gewone dingen, voorwerpen en alledaagse objecten heilig kunnen worden door middel van Axe-schenkende rituelen. Axe komt bij alle individuen in verschillende mate voor en kan worden 'aangevuld' door deel te nemen aan rituelen. Het hebben van Axe drukt macht uit. Als je bijvoorbeeld ziek bent, moet je genezing zoeken bij iemand die meer Axe heeft dan jij. En omdat je aan de buitenkant niet kunt zien wie meer en wie minder Axe heeft, kun je het mislukken van een ritueel toeschrijven aan een geringere hoeveelheid Axe. Dat doen mensen. Sommige kloosters hebben meer Axe dan andere en volgens Afro-Braziliaanse religieuze fanatici voel je je beter in een klooster met meer Axe dan in een klooster met minder Axe.

De levenskracht, die in dit voorbeeld de centrale rol speelt in een religieus ritueel, manifesteert zich ook in niet-religieuze aspecten.

ten van ons leven. We zoeken contact met speciale mensen. Een voorwerp dat is aangeraakt door een speciale persoon heeft een bepaalde meerwaarde. Daarom betalen mensen veel geld voor objecten zoals het meetlint van JFK. In een later hoofdstuk zal ik beschrijven dat mijn collega's en ik ontdekt hebben dat mensen bereid zijn veel te betalen voor een trui van een alom bewonderd persoon (zoals George Clooney) maar dat de prijs zakt als de trui gestoomd wordt, omdat daardoor de essentie verdwijnt.

Dan het contact met de speciale persoon zelf. Soms kan het al invloed hebben als iemand met een hoge status je aankijkt. In een intrigerende discussie brengt de schrijfster Gretchen Rubin dit verschijnsel in verband met *darshan*, een begrip in de filosofie van het hindoeïsme, dat in een term uit het Sanskriet 'blik' betekent. Dit aankijken kan uitpuutend zijn voor degene die geacht wordt energie af te staan en wel zozeer dat sommige beroemdheden contracten hebben met hun personeel waarin het hun verboden wordt oogcontact met hen te maken.

35

Nog beter dan een blik is een schouderklopje en nog beter is een handdruk. In een uitdrukking als 'ik was een week mijn hand niet' komt de gedachte tot uiting dat er nog iets fysieks van de beroemdheid op je hand is achtergebleven, iets wat je niet kwijt wilt. Intiemer dan een handdruk is geslachtsgemeenschap. Dat is een van de vele redenen waarom mensen met veel macht weinig moeite hebben met het vinden van seksuele partners.

Maar je kunt fysiek nog intiemer worden dan door seks. Neem bijvoorbeeld het afgeluisterde telefoongesprek van prins Charles, waarin hij het verlangen kenbaar maakt om in zijn volgende leven terug te komen als tampon van zijn geliefde – een verlangen dat griezelig en romantisch tegelijk is. En wat te denken van rituelen waarin het lichaam van een speciale persoon in stukken wordt gesneden en wordt opgegeten in de hoop zijn macht te krijgen. Aan dat soort praktijken zal ik aandacht besteden in het volgende hoofdstuk. En neem bijvoorbeeld orgaantransplantatie, waarin iemand een orgaan van een ander krijgt, een bijzonder intieme

daad, die de ethicus Leon Kass eens beschreef als ‘een veredelde vorm van kannibalisme’. Velen geloven dat de ontvanger van een getransplanteerd orgaan inderdaad eigenschappen overneemt van de donor.

Er bestaan verschillen tussen het essentialisme waarmee we zijn begonnen en waarbij het om categorieën gaat, en dit type essentialisme waarbij het om levenskracht gaat: categorie-essenties worden als permanent en onveranderlijk beschouwd, terwijl levenskrachtessenties naar believen kunnen worden toegevoegd, afgestaan en doorgegeven. Beide vormen hebben met elkaar gemeen dat ze onzichtbaar zijn, de aard van een object kunnen bepalen en een wereld van verschil kunnen uitmaken.

36 Eén voorbeeld van essentialisme is gebaseerd op ooggetuigenverslagen van de zoektocht naar de veertiende Dalai Lama. Een twee jaar oude jongen wordt in het afgelegen dorpje waar hij woont aan een test onderworpen. Een groepje bureaucraten heeft de bezittingen van de dertiende Dalai Lama meegebracht, samen met een aantal niet-authentieke voorwerpen die als twee druppels water op deze bezittingen lijken. Als de jongen een authentieke zwarte rozenkrans en een niet-authentieke rozenkrans krijgt voorgelegd, pakt hij de authentieke. Als hij twee gele rozenkransen krijgt voorgelegd, kiest hij opnieuw het authentieke exemplaar. Als er twee wandelstokken voor hem worden neergelegd, neemt hij aanvankelijk de verkeerde, die hij echter bij nadere inspectie teruglegt, waarna hij de stok pakt die heeft toebehoord aan de Dalai Lama. Vervolgens kiest hij de authentieke spreij uit drie spreien die voor hem op de grond worden gelegd. Ten slotte krijgt hij twee handtrommels te zien: een tamelijk eenvoudige (de authentieke) en een prachtige damaru die veel mooier is dan het origineel. Hij moet nu dus kiezen tussen een object met de essentiële eigenschap en een object met een heel opvallend karakter. Hier volgt het ooggetuigenverslag: ‘Zonder enige aarzeling pakte hij met zijn rechterhand de simpele handtrommel. Met een brede glimlach trommelde hij erop; hij draaide zich om zodat hij

ieder van ons van dichtbij kon aankijken. Aldus demonstreerde hij zijn occulte gaven, waardoor hij de geheimste verschijnselen kon doorgronden.’

Een andere toeschouwer beschreef dit herkenningsvermogen als een teken van ‘supermenselijke intelligentie’. (Door voorwerpen te gebruiken die een exacte kopie waren van het origineel kon de jongen niet afgaan op de herinnering aan een vorig leven; de opdracht vereiste een speciaal vermogen om onzichtbare essenties te kunnen onderscheiden.) Het gaat hierbij niet om de vraag of de authentieke objecten *werkelijk* doordrongen waren van de essentie van de dertiende Dalai Lama; het gaat erom dat de Tibetaanse bureaucraten *geloofden* dat ze ervan doordrongen waren. Ze bedachten een procedure waarin ze uitgingen van het bestaan van deze onzichtbare essenties – essenties die een speciaal vermogen vereisen om ze te kunnen onderscheiden – en gebruikten deze procedure om een belangrijke beslissing te kunnen nemen. De jongen werd de veertiende Dalai Lama, Tenzin Gyatso.

37

Slimmer dan we lijken

In de volgende hoofdstukken zal ik uiteenzetten dat het genot dat we aan veel zaken en activiteiten beleven, voor een deel gebaseerd is op onze gedachten over hun essenties. Ons essentialisme is niet alleen maar een steriele manier om de realiteit te kunnen begrijpen; het ligt ten grondslag aan onze passies, onze lusten en onze verlangens.

Op het gebied van het essentialisme is veel gaande. Er wordt onderzoek gedaan naar verschillende soorten essenties – zoals categorie-essentialisme en levenskrachtessentialisme; behalve de fysieke essenties van natuurlijke fenomenen als dieren en planten bestaan er ook psychologische essenties van door de mens vervaardigde voorwerpen als werktuigen en kunst. Mijn eigen poging om het essentialisme uit te breiden naar het fenomeen

genot zal ook verstrekkende implicaties hebben. Soms zal ik genot in verband brengen met de gebruikelijke categorie-essentie, zoals bij de bespreking van het onderwerp seks, waarbij categorieën als ‘mannelijk’, ‘vrouwelijk’ en ‘maagd’ uiterst relevant blijken te zijn. Soms heeft de essentie meer weg van een onzichtbare levenskracht, bijvoorbeeld wanneer we bespreken hoe bepaalde consumentenproducten hun waarde krijgen. Soms zal de nadruk liggen op de rol van de afgeleide interne structuur, zoals bij onze voorliefde voor mineraalwater; een andere keer op de menselijke geschiedenis, zoals bij het genot dat we beleven aan schilderijen en verhalen. Dit boek eindigt met een bespreking van het meer algemene inzicht dat er een onderliggende werkelijkheid bestaat die de alledaagse ervaringen overstijgt, een inzicht dat misschien de grondslag vormt van het genot dat we beleven aan religieuze handelingen en wetenschappelijk onderzoek.

38 Ik geef toe dat deze aanpak van genot gecompliceerd is. Het zij zo: mensen zijn gecompliceerde wezens. Deze complexiteit zien we vaak over het hoofd. Bepaalde feiten over de menselijke psychologie zijn zo overduidelijk dat je je moeilijk kunt voorstellen dat er nog een verklaring voor nodig is. William James wees hier op zijn gebruikelijke welsprekende manier in 1890 al op.

Alleen de metafysicus buigt zich over vragen als: waarom glimlachen we en waarom fronsen we niet ons voorhoofd als we blij zijn? Waarom zijn we niet in staat om tegen een grote groep mensen te praten zoals we tegen een vriend praten? Waarom zijn we ondersteboven van een bepaald meisje? Een gewoon mens kan alleen maar zeggen: ‘Natuurlijk glimlachen we, natuurlijk slaat ons hart over bij het zien van een grote groep mensen, natuurlijk houden we van dat meisje.’

En vervolgens legt hij uit dat deze gevoelens toevallige kenmerken zijn van de aard van een dier.

En zo voelt waarschijnlijk elk dier de neiging om in aanwezigheid van bepaalde objecten bepaalde gevoelens te hebben... De leeuw moet de leeuwin veroveren; de beer de berin. Voor de broedse kip is het waarschijnlijk een monsterlijk idee dat er misschien wel een wezen bestaat dat een nest vol eieren niet het uiterst fascinerende, kostbare object-waarop-je-nooit-te-lang-kunt-broeden vindt dat het voor haar is.

Bij genot is het verleidelijk om onze reactie op een object toe te schrijven aan de kenmerken ervan. *Natuurlijk* staan we met onze mond vol tanden als we oog in oog staan met het meisje. Ze ziet er zo verdraaid verleidelijk uit. Hoe zouden we niet ondersteboven van haar kunnen zijn? Natuurlijk zijn we verrukt bij het zien van een baby... Het is zo'n schattig wezentje.

Het mysterie van genot blijft verborgen voor ons. Mensen houden vol dat het genot dat ze aan wijn beleven te maken heeft met de smaak en de geur ervan of dat ze van muziek genieten vanwege de klanken of dat een film de moeite van het bekijken waard is vanwege de beelden op het scherm. *Natuurlijk*. Allemaal waar... maar slechts ten dele. Bij elk van deze voorbeelden wordt ons genot beïnvloed door factoren die dieper gaan, bijvoorbeeld door onze gedachten over de ware aard van datgene waarvan we genieten.

We betalen grof geld voor een origineel schilderij, maar niet voor een exacte replica ervan. De gedachte aan seks met een maagd is opwindend voor veel mannen. We rijden langzamer om gruwelijke ongelukken beter te bekijken en gaan naar films die ons aan het huilen maken. De manieren waarop we 'genieten' waren altijd al bizar en uiteenlopend. Vanaf nu zijn ze ook verklaarbaar.

MAVEN
PUBLISHING
mavenpublishing.nl

Yale psycholoog **Paul Bloom** biedt, aan de hand van onder andere de neurologie, economie, filosofie en pedagogiek, een verrassend heldere kijk op dit doorgaans ongreepbare fenomeen. Op vlotte en humorvolle wijze neemt hij onze verlangens, smaken en fascinaties onder de loep en brengt hij de onderliggende geheimen van het menselijk genieten stuk voor stuk aan het licht.

'Iedereen die bereid is zijn emoties niet zonder meer voor waar aan te nemen, en vooral ook zij die daartoe niet bereid zijn, zouden Paul Bloom moeten lezen.'

Arnon Grunberg

'Paul Bloom is een van de beste denkers en meest heldere schrijvers op het gebied van de hedendaagse gedragswetenschappen.'

Steven Pinker, auteur van o.a. The Blank Slate en How the Mind Works

Een verhelderende kijk op onze vreemde voorkeuren.